

РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

МИНИСТЕРСТВО НА ТУРИЗМА

Приложение 3

Анализ и оценка на съществуващи схеми на туристическо райониране в България

София, 2015 г.

Съдържание

ТУРИСТИЧЕСКО РАЙОНИРАНЕ НА БЪЛГАРИЯ – ОБЩ ПРЕГЛЕД	3
СХЕМИ НА ТУРИСТИЧЕСКО РАЙОНИРАНЕ ДО КРАЯ НА 80-ТЕ ГОДИНИ	4
ОСНОВНИ СХЕМИ НА ТУРИСТИЧЕСКО РАЙОНИРАНЕ ОТ КРАЯ НА 90-ТЕ ГОДИНИ	13
ОБОБЩЕНИЕ И ОЦЕНКА НА СЪЩЕСТВУВАЩИТЕ СХЕМИ НА ТУРИСТИЧЕСКО РАЙОНИРАНЕ В СТРАНАТА	23
ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ:	28

Фигури в текста

Фиг. 1. ТУРИСТИЧЕСКО РАЙОНИРАНЕ НА Кр. Тотева, ИРТП, 1968 г.	4
Фиг. 2. ТУРИСТИЧЕСКО РАЙОНИРАНЕ НА Л. ДИНЕВ, СУ, 1973 г.	5
Фиг. 3. ТУРИСТИЧЕСКО РАЙОНИРАНЕ НА БЪЧВАРОВ И АПОСТОЛОВ, 1982 г.	7
Фиг. 4. ТУРИСТИЧЕСКО РАЙОНИРАНЕ НА ВОДЕНСКА, 1978, 1986 г.	8
Фиг. 5. ТУРИСТИЧЕСКО РАЙОНИРАНЕ НА ЕВРЕВ, 1984	10
Фиг. 6. ТУРИСТИЧЕСКО РАЙОНИРАНЕ СПОРЕД ЕТУП, 1978 г.	11
Фиг. 7. СУБЕКТНО- И ОБЕКТНООРИЕНТИРАНИ ТЕРИТОРИАЛНИ РЕКРЕАЦИОННИ ЕДИНИЦИ В БЪЛГАРИЯ (БЪЧВАРОВ, ЕВРЕВ, 1991)	12
Фиг. 8. ТУРИСТИЧЕСКО РАЙОНИРАНЕ НА ZIEGLER, 1997	14
Фиг. 9. ЕКОТУРИСТИЧЕСКИ РЕГИОНИ В БЪЛГАРИЯ	15
Фиг. 10. ЛОКАЛНИ КУЛТУРНИ СИСТЕМИ	16
Фиг. 11. ТУРИСТИЧЕСКО РАЙОНИРАНЕ НА БЪЛГАРИЯ, ДАТ, 2008 г.	18
Фиг. 12. ТЕРИТОРИАЛНИ МАКРОСТРУКТУРИ НА ТУРИЗМА В БЪЛГАРИЯ	20
Фиг. 13. ТУРИСТИЧЕСКО РАЙОНИРАНЕ ЗА СТРАТЕГИЯТА ЗА БРАНД „БЪЛГАРИЯ”, МИЕТ, 2013 г.	21
Фиг. 14. ИНДИКАТИВНА СХЕМА НА ТУРИСТИЧЕСКО РАЙОНИРАНЕ НА БЪЛГАРИЯ В ПРОЕКТ НА ПРЕМАСТЕРПЛАН ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА, ХОРИЗОНТ 2030 (МИЕ, 2014)	22

Таблицы в текста

ТАБЛ. 1 ТУРИСТИЧЕСКИ ЗОНИ, РАЙОНИ И ПОДРАЙОНИ СПОРЕД СЛАВЕВ (1983, 1986)	9
ТАБЛ. 2 РАЙОНИ НА ТУРИСТИЧЕСКАТА НАСТАНИТЕЛНА БАЗА (СТОЙНЕВ, 2007)	17
ТАБЛ. 3 РАЙОНИ И ПОДРАЙОНИ СПОРЕД РАЙОНИРАНЕТО НА ДАТ, 2008	19
ТАБЛ. 4 ПРИМЕРНА ПРОДУКТОВА СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ РАЙОНИ (ДАТ, 2008)	19
ТАБЛ. 5 СЪЩЕСТВУВАЩИ СХЕМИ НА ТУРИСТИЧЕСКО РАЙОНИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ – ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ И ОЦЕНКА НА ПРИЛОЖИМОСТТА ЗА НАСТОЯЩАТА ЦЕЛ	25

Туристическо райониране на България – общ преглед

Туристическото райониране у нас започва да се развива в началото на 60-те години. Работата в тази област е особено интензивна през 60-те и 70-те години, което се обуславя от ускореното туристическо усвояване и необходимостта от усъвършенстване в териториалната структура и организация на туризма в условията на централно планирана икономика. До края на 80-те години на миналия век са разработени над 10 схеми на туристическо райониране с национален обхват, които имат предимно академична или териториално-устройствена насоченост (ИРТП, 1961; Лозанов, 1968; ИРТП, 1968; Бъчваров, 1970, 1975, 1982; Динев и др., 1974; КНИПИТУГА-ЕТУП на НРБ, 1978; Воденска, 1978, 1986; Славев, 1983, 1986; Еврев, 1988).

През 60-те години, когато все още не се поставя въпросът за териториалната организация на туризма като стопански отрасъл, се разработват предимно ресурсни районираня. От началото на 70-те години нараства необходимостта от комплексна характеристика на туристическите райони, във връзка с динамичното развитие на туризма и нарасналото му икономическо значение. Постепенно в схемите на туристическо райониране започва да се търси съчетание между ресурсния, отрасловия и социално-географския подходи. Методите на райониране се развиват от използването на 1-2 водещи критерия, към прилагането на няколко равнозначни критерия. От края на 70-те години се налага принципът за съчетаване на частните районираня (на ресурсите, туристическите потребности, МТБ на туризма и др.) с интегрален подход, базиран на функционалните вътрешнорегионални връзки. Някои от предложените схеми отразяват както фактическото състояние (моментен срез) на рекреационните явления и процеси, така и перспективите за бъдещо развитие.

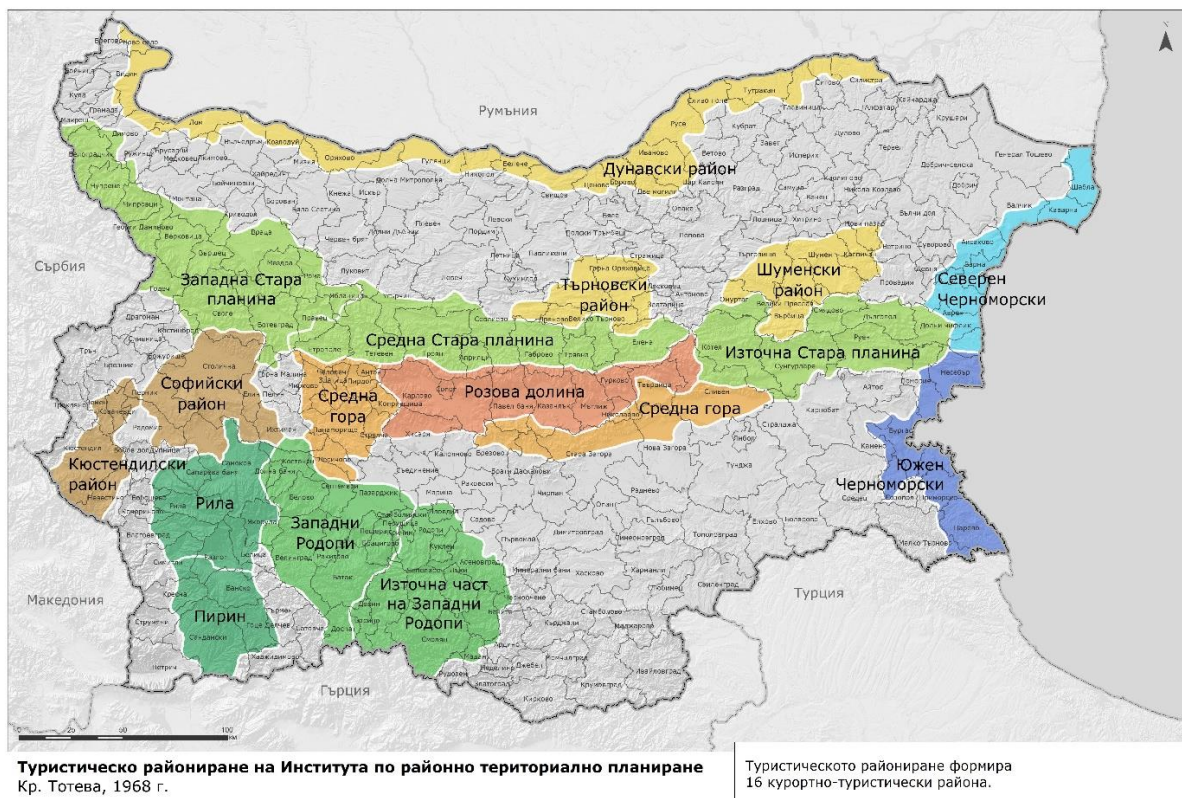
След известен период на „забравя“ при прехода към пазарна икономика, от края на 90-те години туристическото райониране отново добива актуалност. Приложната му стойност в новите политически и пазарни условия обаче се променя значително. От проучвания, предложения и идеи, насочени предимно към усвояване на ресурсите и устройство на територията, се преминава към схеми, съобразени със съвременните нужди на туристическата политика – децентрализирано управление, маркетинг и реклама на туристически дестинации (Ziegler, 1997; ДАТ, 2008; Стратегия за Бранд „България“, 2013; Премастерплан за устойчиво развитие на туризма 2014-2030); развитие на специализирани видове туризъм (Национална стратегия за развитие на екотуризма, 2004 и Стратегически план за развитие на културния туризъм, 2009); наблюдение и анализ на териториалното развитие на туризма (Стойнов, 2007; Анализ на териториалното развитие, 2011).

Както „старите“, така и „новите“ туристически районираня на България, си поставят различни цели, използват различен инструментариум и дават различни резултати по отношение на покритие на страната, таксономия, степен на детайлност и пр. В изпълнение на настоящата поръчка, представяме кратък преглед на основните съществуващи схеми на туристическо райониране на национално ниво. Анализът акцентира върху тяхното предназначение, обхват, теоретична и методическа издържаност, и оценява практическата им приложимост за целите на маркетинга и формирането на организации за управление на туристическите райони, в съответствие с изискванията на Закона за туризма (2013) и техническите спецификации на обществената поръчка.

Схеми на туристическо райониране до края на 80-те години

Първите схеми на туристическо райониране в България са разработени през 60-те години в Института по районно териториално планиране. Последният вариант (**ИРТП, 1968**) очертава 16 курортно-туристически района: *Северен Черноморски, Южен Черноморски, Източна Стара планина, Средна Стара планина, Западна Стара планина, Дунавски, Шуменски, Търновски, Софийски, Розова долина, Средна гора, Кюстендилски, Рила, Пирин, Западни Родопи, Източна част на Западните Родопи*. Използвани са две таксономични нива – райони и микрорайони, които покриват около 2/3 от територията на страната и не са съобразени с общинските граници (Фиг. 1).

Фиг. 1. Туристическо райониране на Кр. Тотева, ИРТП, 1968 г.

Тази схема обслужва целите за централно планирано усвояване на туристическите ресурси. Тя не е достатъчно издържана от теоретична гледна точка и не е приложима за съвременните маркетингови и управленски цели на районирането, защото:

- ✓ Има планировъчно-проектантско предназначение;
- ✓ Очертана е предимно на природно географски принцип, но без ясна методика и „прозрачни“ критерии;
- ✓ Предложените райони са твърде раздробени и не са съизмерими помежду си.

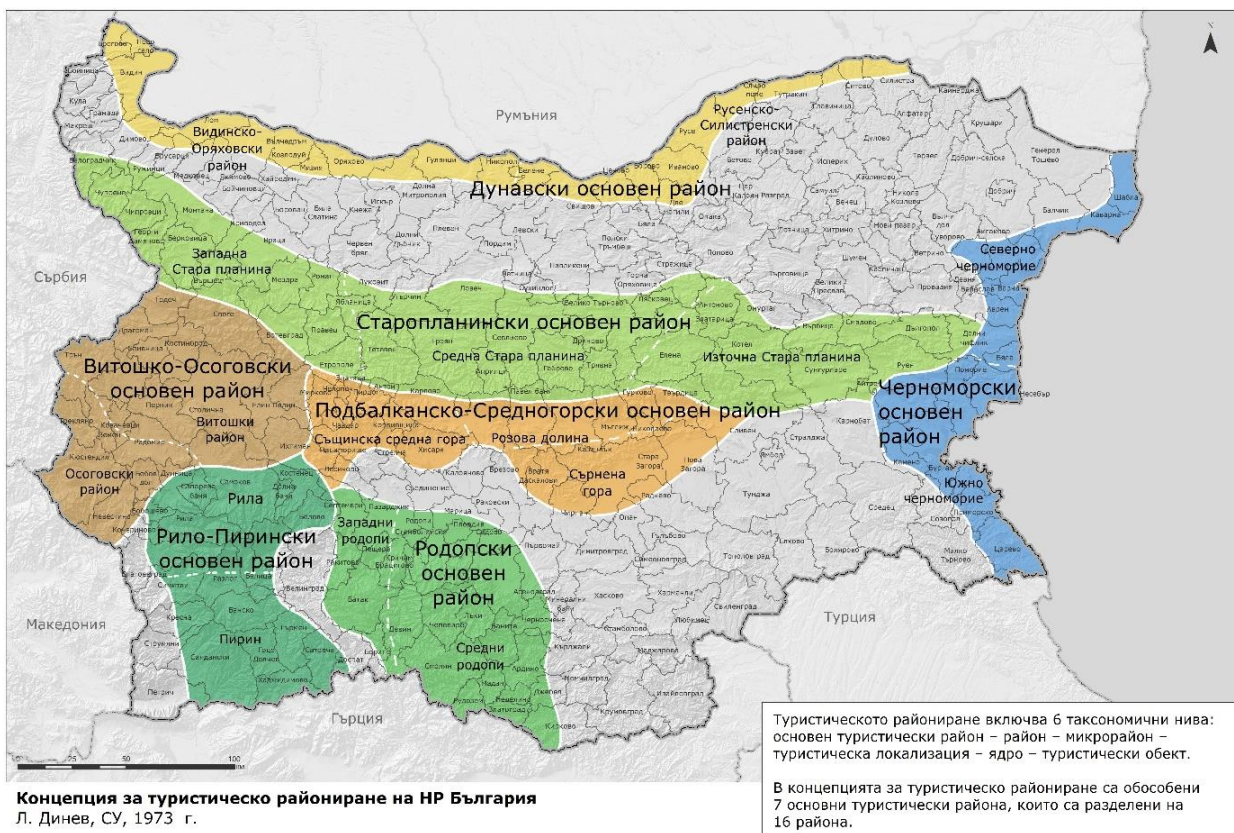
В периода 1968 – 1973 г. под ръководството на проф. Динев се разработва Концепция за туристическо райониране на НР България (**Динев, 1974**). В нея за първи път се лансира необходимостта от прилагането на комплексен подход при очертаването и характеристиката на туристическите районни единици, които да включва не само оценка на природноресурсния потенциал на териториите, но и оценка на останалите условия и фактори на туристическото развитие (транспортна достъпност и обвързаност между туристическите обекти, туристопотци, икономически връзки и пр.). Това е първото научнообосновано детайлно

туристическо райониране. По същество и то е предимно ресурсно ориентирано, като се основава на физикогеографските граници и покрива около 2/3 от територията на страната. Възприета е разгърната таксономична схема от 6 нива: *основен туристически район – район – микрорайон – туристическа локализация – ядро – туристически обект.*

Очертани са 7 основни туристически района (Фиг. 2): 1) *Дунавски* – обхваща цялото Дунавско поречие и се разделя на 2 района: *Видинско-Оряховски* и *Русенско-Силистренски*; 2) *Старопланински* – обхваща по-голямата част от Стара планина и Предбалкана и се разделя на 3 района: *Западна, Средна и Източна Стара планина*; 3) *Подбалканско-Средногорски* (вкл. тур. райони *Същинска Средна гора, Розова долина и Сърнена гора*); 4) *Витошко-Осоговски* – разделя се на 2 района: *Витошки* (особено място в него заема Софийския микрорайон) и *Осоговски*; 5) *Рило-Пирински* – включва туристическите райони *Рила* и *Пирин*; 6) *Родопски* – обхваща Западните Средните Родопи и прилежащите части на Горно-тракийската низина, като се разделя на 2 района *Западни и Средни Родопи*; 7) *Черноморски*, разделен на *Северно и Южно Черноморие*.

Липсата на широк комплекс от необходими туристически условия и ресурси в Дунавската равнина, Горно-тракийската низина и Източните Родопи не дава възможност тези физикогеографски области да се обособят в отделни основни туристически райони. Въз основа на частично изявиени туристически ресурси в тях са разкрити *само два туристически микрорайона (Плевенски и Шуменски)*, както и *няколко туристически локализации* с различно значение за развитието на вътрешния и международния туризъм.

Фиг. 2. Туристическо райониране на Л. Динев, СУ, 1973 г.

Концепцията за туристическо райониране на НР България, разработена под ръководството на проф. Динев е широко призната като първото научнообосновано детайлно туристическо райониране у нас. В модифициран вариант с разширен териториален обхват, то може да послужи като основа на съвременното райониране за целите на маркетинга и управлението, защото:

- ✓ Има интегрален и прогнозен характер – съчетава съществуващата усвоеност на територията с нейното перспективно стопанско развитие;
- ✓ Предложените 7 основни туристически района съответстват на теоретичните принципи на районирането и са достатъчно „едри“, за да бъдат лесно разпознаваеми;
- ✓ Тези райони в голяма степен кореспондират на съвременното туристическо развитие и на предлаганите туристически продукти, но е наложително да бъдат териториално разширени и прецизирани, за да включат възникналите през последните десетилетия туристически ареали и да отговорят на изискванията новото райониране да покрива цялата територия на страната и да отчита общинските граници.

Още преди официалното публикуване на Концепцията, Бъчваров (1970) прави критичен анализ на съществуващите до тогава опити за туристическо райониране и защитава тезата за икономогеографската същност на туристическия район. Той изразява несъгласие с някои от възприетите подходи на работа, както и с част от получените резултати. Най-общо възраженията му се изразяват в следното:

- ✓ *Комплексният подход не се прилага в достатъчна степен* – надценява се ролята на природните ресурси, а се подценява тази на инфраструктурата и социално-икономическите връзки;
- ✓ *Реалното туристическо развитие не се отчита в достатъчна степен* - в много от очертаните райони са включени обширни ареали без активирани туристически ресурси; районите не се разграничават по степен на развитие;
- ✓ *Несъгласие с наличието на Дунавски туристически район* – към момента р. Дунав не организира прилежащите ѝ територии в туристически район нито като транспортна магистрала, нито като природна даденост. Формирането на такъв район е възможно само ако в бъдеще силно се увеличи вътрешният и международният пътнически трафик покрай р. Дунав и ако се създаде значителен туристически фонд, шосейни магистрала и т.н.

Бъчваров предлага *по-опростена таксономична схема с 5 нива: туристически район – подрайон – микрорайон – ядро – пункт*. Той подкрепя виждането, че отделните таксони (по-специално микрорайони, ядра и пунктове) могат да съществуват като взаимносъставни части или поотделно - в случаите, когато не е налице достатъчна степен на туристическа усвоеност и териториална обвързаност на туристическото развитие. Авторът също смята, че *туристическите райони не покриват цялата територия на страната* и прогнозира, че в бъдеще може да се очаква известно териториално разширение, но то няма да засегне силно индустриализираните, чисто селскостопанските и повечето силно урбанизирани територии. Важен момент е неговото виждане, че *туристическите райони се намират в различни етапи на своето формиране*, главно поради различията в ресурсите и нееднаквата им притегателна сила, но и поради различната степен на изграденост на МТБ.

Разработената схема на райониране (**Бъчваров, 1970**) включва 4 туристически района, разделени на развити и развиващи се. Към развитите райони спадат *Черноморския* и *Софийския* (покрива приградския туристически район на *Софийско-Пернишката агломерация*), а към развиващите се - *Централен* (вкл. подрайоните *Троянско-Тетевенски*, *Великотърновски* и *Задбалкански*) и *Рило-Родопски* (с подрайони *Рилски*, *Местенски*, *Велинградски*, *Смолянски* и *Пловдивски*). Прогнозирано е, че през следващите години ще се формира *Северозападен район*, обхващащ *Западна Стара планина*, *Западния Предбалкан* и *Дунавското поречие между Видин и Лом*.

Въз основа на същата таксономична система и същите теоретични виждания за същността на туристическите райони, но като отчита динамиката на туристическото

развитие, през следващите години Бъчваров на два пъти внася корекции в схемата си на райониране (1975, 1982). Водещ критерий при определянето на районите е оценката на природните ресурси, но успоредно с това авторът отчита също антропогенните ресурси, връзките с центровете на туристическото търсене, транспортната мрежа, перспективите на урбанизация, общността на териториите по отношение бъдещето на туризма.

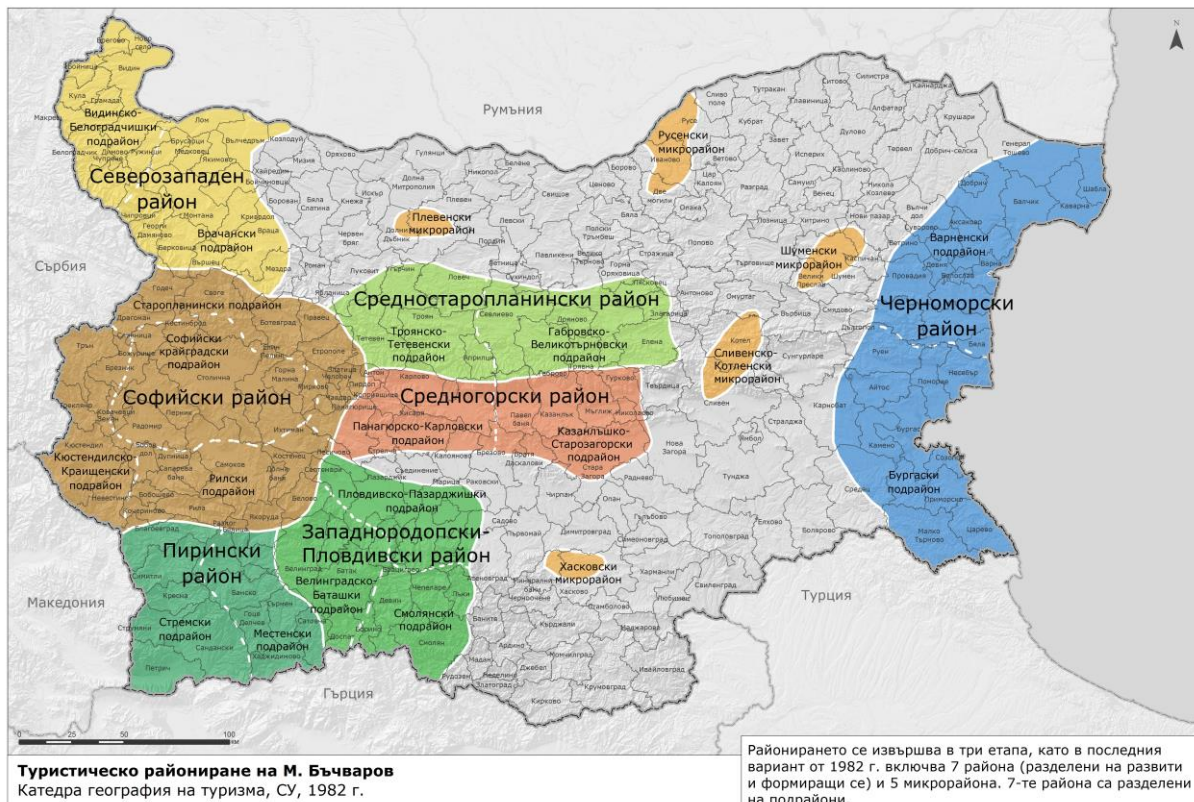
При първата преработка (**Бъчваров, 1975**) са очертани 6 туристически района, разделени на:

- Развити райони: *Черноморски* - с *Варненски* и *Бургаски* подрайони, при ясно очертано вътнешнофункционално зонирание – вътрешна (активна) и външна (снабдителна) зона и *Софийски* – с разширен териториален обхват, включващ *София* и *крайградската зона с Витоша*, както и голяма част от *Рила*.

- Формиращи се райони: *Централен*, обхващащ *централните части на Предбалкана, Главната Старопланинска верига, Задбалканските котловини и Средна гора* и *Горнотракийско-Западнородопски*, обхващащ *Западните и Средните Родопи*, и района около градовете *Пловдив* и *Пазарджик*.

- Райони в начална фаза на формиране: *Северозападен* и *Пирински* (*Северен Пирин* и *оградните долини*).

Фиг. 3. Туристическо райониране на Бъчваров и Апостолов, 1982 г.

При последната преработка на схемата (**Бъчваров, Апостолов, 1982**), Централният туристически район е разделен на Средностаропланински и Средногорски, като по този начин се очертават 7 туристически района (Фиг. 3), обединени в две групи:

- Развити райони: 1) *Черноморски* (*Варненски* и *Бургаски* подрайони); 2) *Софийски* (*Софийски крайградски, Кюстендилско-Краищенски, Рилски* и *Старопланински* подрайони); 3) *Западнородопско-Пловдивски* (*Велинградско-Баташки, Смолянски* и *Пловдивско-Пазарджишки* подрайони).

- Формиращи се райони: 1) *Средностаропланински* (с *Габровско-Великотърновски* и *Троянско-Тетевенски* подрайони); 2) *Средногорски* (с *Панаянско-Карловски* и

Казанлъшко-Старозагорски подрайони); 3) Пирински (вкл. Струмски и Местенски подрайони) и 4) Северозападен (Видинско-Белоградчишки и Врачански подрайони).

Според тази схема обширни части от Дунавската равнина и югоизточна България са извън границите на туристическите райони. В тези части са очертани само единици от по-ниско таксономично ниво - Русенски, Плевенски, Шуменски, Хасковски и Сливенско-Котленски микрорайони, а около 40% от територията на страната остава извън обхвата на туристическите райони, подрайони и микрорайони.

Районирането на Бъчваров от 1982 г. е широко признато като научно издържано и е използвано в анализите на териториалната структура на туризма в продължение на две десетилетия. Приложимостта му за целите на настоящата поръчка обаче не може да се оцени еднозначно:

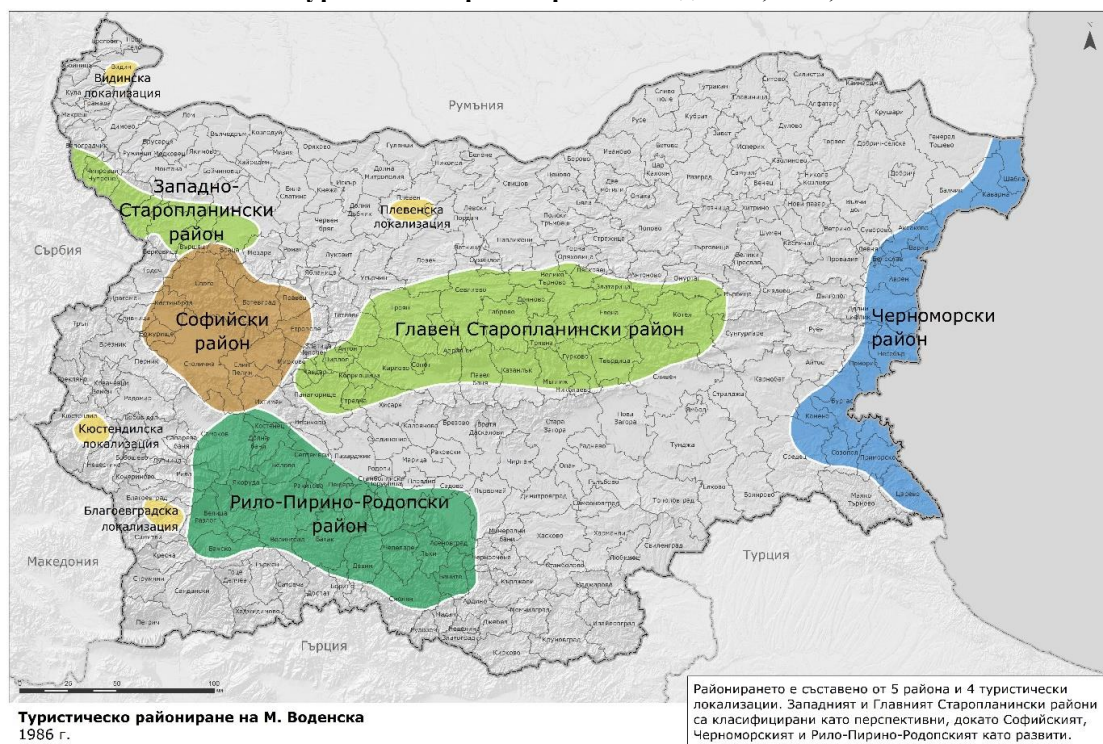
- ✓ От гледна точка на маркетинга, някои от предложените райони (по-специално Западнородопско-Пловдивският и Северозападният) са трудно приложими, защото са очертани не толкова на принципа на хомогенността, колкото на принципа на гравитацията и функционалните връзки между различните части на районите.
- ✓ Същевременно, от гледна точка на управлението на туристическите райони, отрасловият подход, основан на функционалната вътрешнорегионална обвързаност, заслужава специално внимание и може да се очаква, че именно той би бил работещ.

В края на 70-те години **Воденска (1978)**, цит. по Рекреационные системы (1986) провежда за първи път у нас райониране, основано на социално-географския подход. В центъра на внимание са туристическите потребности на населението от дълготраен и краткотраен отдих, и социално-икономическите фактори за тяхното формиране и териториална диференциация. В същата разработка тя определя и районите на концентрация на МТБ на туризма.

Въз основа на тези частни районираня авторката предлага *интегрално туристическо райониране*, при което са очертани 5 туристически района (Фиг. 4), в т.ч.:

- 3 развити района: *Софийски, Черноморски и Рило-Пирино-Родопски*
- 2 перспективни района: *Главен Старопланински, (вкл. Средна гора и Задбалканските полета), и Западно-Старопланински.*

Фиг. 4. Туристическо райониране на Воденска, 1978, 1986 г.

В същата схема са обособени и *туристически локализации* извън обхвата на очертаните райони: *Видинска, Плевенска, Кюстендилска, Благоевградска*. Тази схема отразява най-добре състоянието на туристическото усвояване към момента на провеждане на проучването. Затова обхватът на включените в него територии е най-малък – под 50% от територията на страната. Същевременно, авторката подчертава динамиката на районирането като отражение на определен етап от развитието на туризма и прогнозира, че в бъдеще туристическото райониране вероятно ще се приближава към схемата на Динев (1974).

В контекста на настоящото задание, туристическото райониране на Воденска (1978) е по-скоро неприложимо по следните причини:

- ✓ Схемата не е предназначена нито за маркетингови, нито за управленски цели;
- ✓ Тя отразява реалностите на туристическото развитие преди повече от 30 години въз основа на ограничен набор от критерии;
- ✓ Предложените райони покриват много малка част от територията на страната.

През 80-те години туристическо райониране на България се предлага и от **Славев (1983, 1986)**. Славев (1983, с. 84) разглежда туристическия район като отраслов туристически район и го дефинира като „обективна съвкупност от природни и обществени обекти и явления в установени пространствени граници и определено обществено-икономическо развитие“, в която „се е създала специализация по отношение на стопански и социални дейности, свързани с туризма“. Той подчертава и динамиката на туристическите райони: „Тяхната контурна схема и съдържанието им се изменят с времето“. По отношение на туристическото райониране на България Славев (1983, с. 88) прилага два подхода (Табл. 1):

- Ресурсен - определяне на 3 големи зони, разполагащи с привлекателни рекреационни ресурси
- Отраслов – определяне на 6 района в зоните въз основа на съчетание на природни и обществени привлекателни обекти, материална база на туризма и туристопотоци. В някои от туристическите райони се отделят и подрайони.

Следвайки отрасловия подход, според Славев туристическите райони не покриват цялата територия на страната. Районите са класифицирани от гледна точка на тяхната основна функция (лечебна, оздравителна, туристическа), ориентираност към външни или местни потребности (национална, регионална, местна), степен на развитие (развит, средно развит, слабо развит) и степен на усвоеност (много добра, добра, средна) (Славев, 1983, с. 90)

Табл. 1 Туристически зони, райони и подрайони според Славев (1983, 1986)

Зона	Район	Подрайон
Черноморие	1. Черноморски	Северен
		Южен
Южна България	2. Софийско-Струмски	Витошко
		Осоговско-Краищенски
		Рилски
		Пирински
	3. Средногорски	
	4. Родопско-Пловдивски	
Северна България	5. Дунавски	Видинско-Белоградчишки
		Русенско-Силистренски
	6. Старопланински	Западностаропланински
		Средностаропланински

В контекста на обществената поръчка, туристическото райониране на Славев (1983, 1986) е по-скоро непримено по следните причини:

- ✓ Схемата на туристическото райониране няма ясно изразено предназначение
- ✓ Макар че са посочени някои критерии, методиката като цяло е непрозрачна
- ✓ Териториалният обхват на районите не е напълно ясен поради липсата на картосхема
- ✓ Схемата не е намерила практическо приложение в миналото

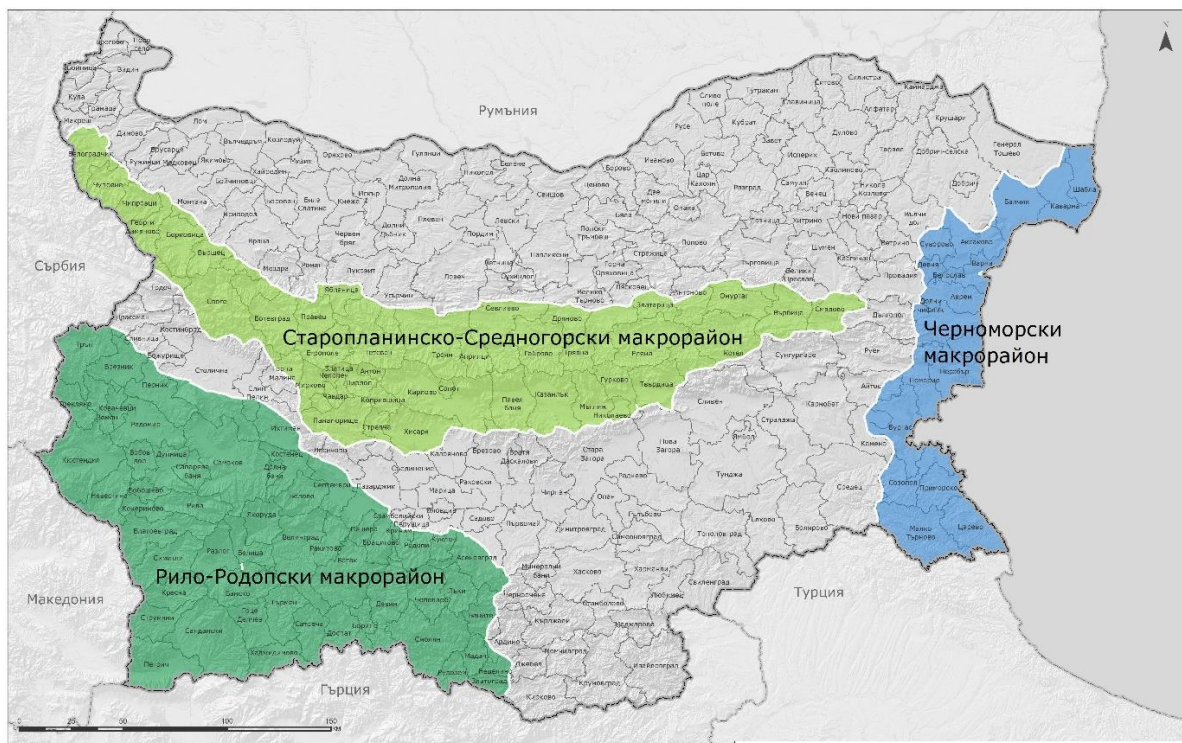
Независимо от това, в схемата на туристическо райониране на Славев заслужава внимание районирането на 2 нива при използването на различни подходи: големи зони, основани на ресурсния подход, покриващи цялата територия на страната и по-малки туристически райони, основани на отрасловия подход.

Различен от разгледаните по-горе подходи към туристическото райониране на България е приложен при разработването на **система „Отдых“ в Единния териториално-устройствен план (ЕТУП на НРБ, 1978)**, където територията е структурирана в съответствие с режимите за устройство на територията (Еврев, 1978). Това структуриране има чисто планировъчен характер, като акцентира върху физическите параметри на ресурсите и свързаната с тях техническа инфраструктура. Негово предимство е включването изцяло на общините в границите на курортните райони, без да се разкъсват техните административни граници. На тази база са очертани 8 района, базирани на уникалните природни ресурси за рекреация: 1) *Рила*; 2) *Пирин*; 3) *Западни Родопи*; 4) *Средни Родопи*; 5) *Западна Стара планина*; 6) *Средна Стара планина*; 7) *Северно Черноморие* и 8) *Южно Черноморие*.

В по-късни разработки (Еврев, 1988, 1998) курортно-туристическите райони също се разглеждат като териториална основа за развитие и планиране на туризма, но вече на различни пространствени равнища - от национално до локално.

На най-високото ниво са обособени 3 макрорекреационни района, в развитието на които следва да се търси подобряване на териториалния баланс (Фиг. 5): 1) *Черноморски*; 2) *Старопланинско-Средногорски* и 3) *Рило-Родопски*.

Фиг. 5. Туристическо райониране на Еврев, 1984

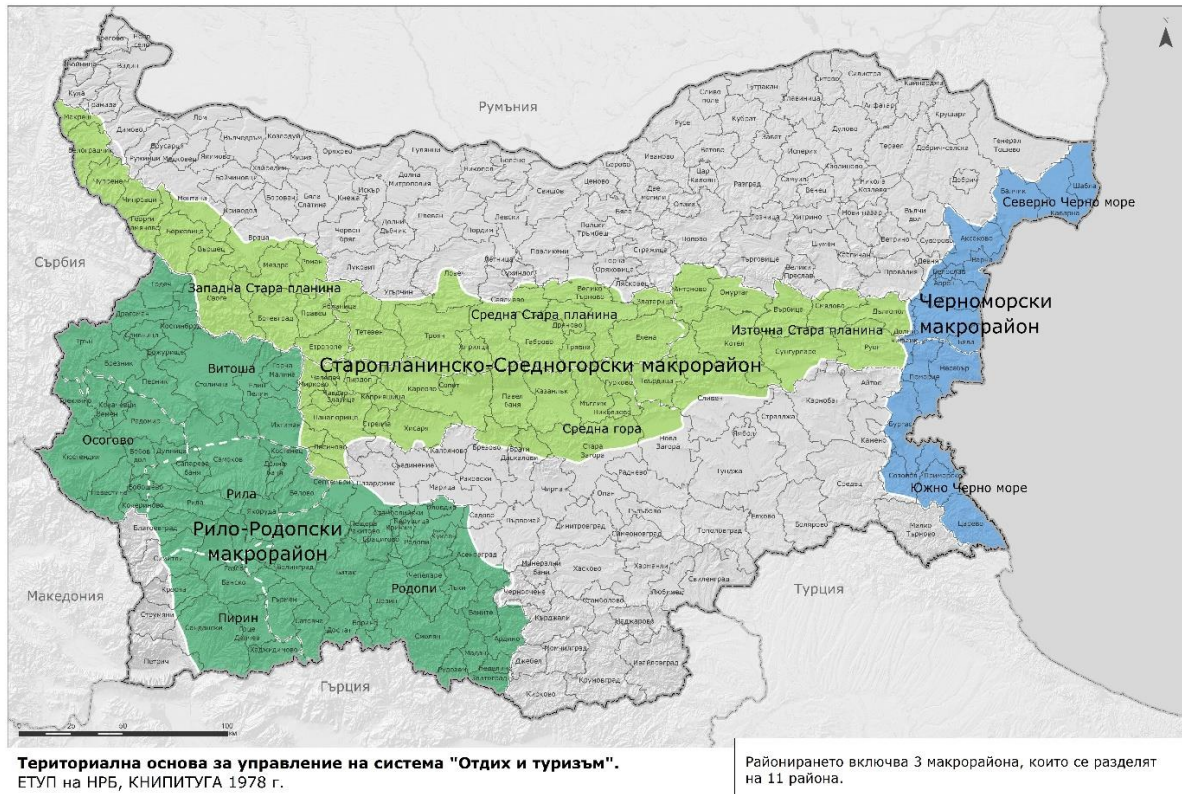

Туристическо макрорайониране
П. Еврев, КНИПИТУГА, 1984 г

Обособени са три туристически макрорайона, като териториална основа за балансиране на туристическото развитие на национално ниво.

На по-ниско пространствено равнище са очертани 11 курортно-туристически района, в съответствие с техните рекреационни ресурси и достигната степен на усвояване (Фиг. 6): 1) Северно Черноморско крайбрежие; 2) Южно Черноморско крайбрежие; 3) Западна Стара планина; 4) Средна Стара планина; 5) Източна Стара планина; 6) Витоша; 7) Осогово; 8) Средна гора; 9) Рила; 10) Пирин и 11) Западни Родопи.

Фиг. 6. Туристическо райониране според ЕТУП, 1978 г.

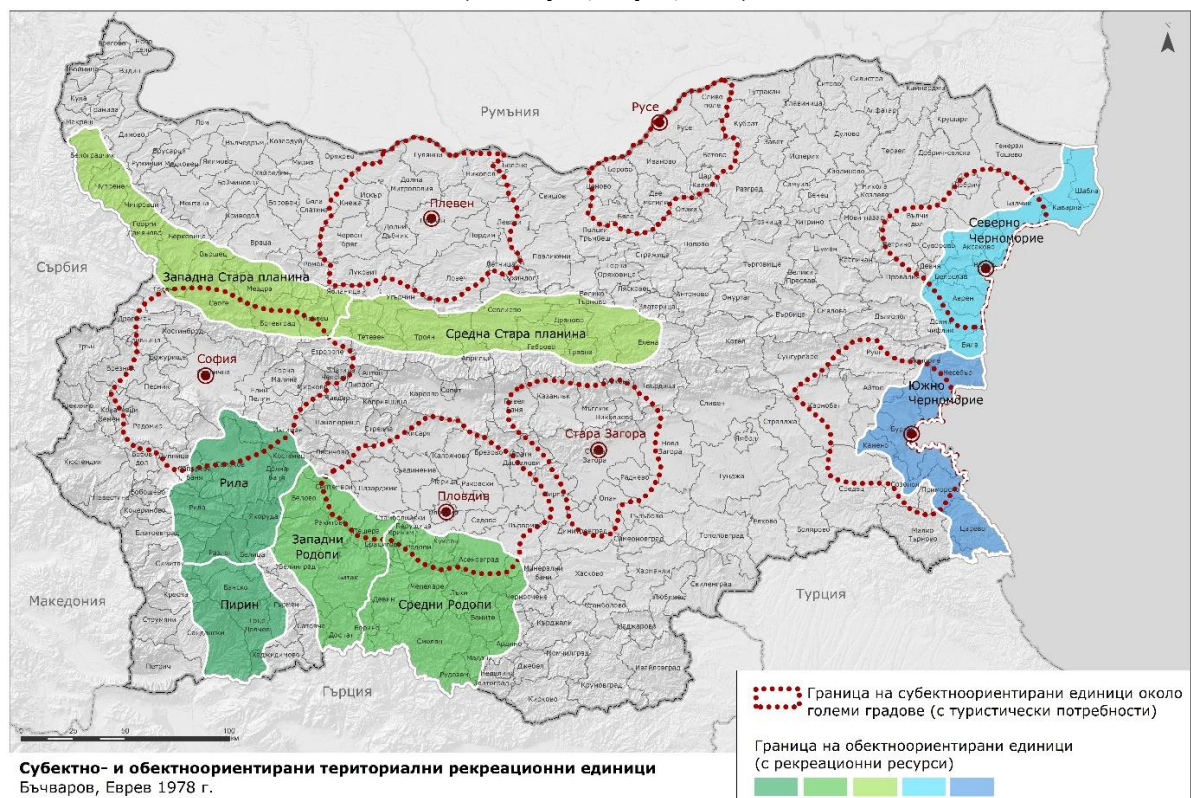
Особено голямо внимание се отделя на ниските таксономични нива – микрорайони и курортно-туристическите локализации, защото това са най-често използваните за целите на устройственото планиране териториални единици. В цялата страната са обособени *125 съществуващи и потенциални локализации*, дефинирани като "дисперсни селища на отдиха, състоящи се от разнообразни среди със селищен и природен характер".

С оглед практическата приложимост на това райониране към конкретната задача, могат да се направят следните обобщения:

- ✓ Основно достоинство на предложената схема е нейната обвързаност с административното деление на страната - като особено удобен модул се възприема територията на общините, тъй като те са реални политически субекти и разполагат с действащи механизми за провеждане на организационни и устройствени дейности с сферата на туризма (в т.ч. и на принципа на сдружаването).
- ✓ Границите на очертаните туристически райони не съвпадат с естествените природни граници (била, вододели, реки), а с границите на група общини, покриващи определен ресурс (например крайморски общини).
- ✓ Същевременно, това райониране е с много засилен природно-ресурсен характер – очертаните райони включват атрактивни планински и морски територии, като от тях са изключени важни центрове на познавателния и деловия туризъм, транспортно-разпределителни центрове и пр.

Обобщавайки опита от туристическото райониране на България до 80-те години, **Бъчваров и Еврев (1991)** предлагат примерна схема на различни типове райони и коментират редица други значими теоретични и практически въпроси на туристическото райониране. Изхождайки от вижданията на Веденин (1982), Бъчваров и Еврев (1991, с. 24-25; с. 29-30) коментират обособяването в България на два типа териториални рекреационни системи (райони) – субектно-ориентирани (териториално ориентирани към търсенето, респ. към големите градове) и обектно-ориентирани (териториално ориентирани към ресурсите, по-специално природните ресурси). Подчертава се, че в условията на България (малка територия и значителни природни туристически ресурси) двата типа ТРС (туристически райони) в много случаи се припокриват. (Фиг. 7).

Фиг. 7. Субектно- и обектноориентирани териториални рекреационни единици в България (Бъчваров, Еврев, 1991)

По-конкретно, Бъчваров и Еврев (1991) определят следните териториални единици:

- 8 обектно-ориентирани териториални единици (без да ги наричат изрично райони): 1) Рила; 2) Пирин; 3) Западни Родопи; 4) Средни Родопи; 5) Западна Стара планирана; 6) Средна Стара планина; 7) Северно Черноморие; 8) Южно Черноморие. Тези единици покриват сравнително малка част от територията на страната, която се отличава с концентрация на особено атрактивни природни ресурси.
- 7 субектно-ориентирани териториални рекреационни единици (които могат да се определят и като райони за краткотраен отдих на местното население) – съответно на 1) София; 2) Пловдив; 3) Варна; 4) Бургас; 5) Русе; 6) Плевен; 7) Стара Загора.

Основните застъпвания са: между района на София и Рилския и Западно-старопланинския район; между района на Пловдив и Западните и Средните Родопи; между района на Варна и Северното Черноморие; между района на Бургас и Южното Черноморие.

Към момента на публикуване на статията основният проблем, възприеман от авторите, са възникващите при това конфликти между дълготрайния годишен отдых на гостите туристи и краткотрайния седмичен отдых на местното население. Но не по-малък е проблемът от гледна точка на туристическото райониране. Субектно-ориентираните райони до голяма степен съответстват на функционалните райони, а обектно-ориентираните – на хомогенните райони според други автори (Григ, 1981; Smith, 1989). Един от теоретичните принципи на туристическото райониране е, че „обектите са различни по своята природа (същност) и е трудно да се създаде класификация, която да се разпространява върху обекти с различна природа“ (Григ, 1971, с. 197), респ. че „ареалите, които се различават фундаментално (напр. вода и суша), не могат да бъдат част от една регионална система“ (Smith, 1989, с. 168). Това означава че обектно-ориентираните и субектно-ориентираните единици не би трябвало да се включват в една схема на туристическото райониране, доколкото представляват класификационни системи, основани на различен принцип. Прагматичният подход, обаче предполага компромис, който е допустим въз основа на последния принцип на Smith (1989, с. 171): „Първите десет принципа на субект на прагматични нужди...Възможни са приемливи компромиси между необходимостта от практическо райониране и идеалите на регионализацията логика“. Според анализа на Бъчваров и Еврев (1991) такъв компромис се прави още в някои от по-ранните схеми, по-специално на Бъчваров (1970), съчетаваща ориентацията към ресурсите, от една страна, и към потребностите (центрове на формиране на търсенето, транспортни центрове, транспортна достъпност).

Други важни идеи в публикацията на Бъчваров и Еврев (1991) са:

- Необходимостта и възможността границите на териториалните туристически единици да се определят по границите на общините (с.27-28, с. 30), което е приложено на практика в районираната с планировъчен характер (ЕТУП), както по отношение на обектно-ориентираните, така и на субектно-ориентираните единици.
- В пряка връзка с определяне на районните граници по административните граници на общините се лансира идеята за управляемост на територията чрез формиране на „съюзи на общини“ за решаване на общи проблеми.
- Възникването на „интеракционна зона на смесена гравитация“, в която се наблюдава интерференция на посещаемостта на съседни туристически единици (с. 30) и която е сериозно предизвикателство към прецизното определяне на границите на районите като твърдо установени линии, доколкото реално те са по-скоро ивици.
- Необходимостта териториалната организация на туризма и отхода (в смисъла на отраслово туристическо райониране) да търси допирните точки с интегралното райониране, респ. туристическите райони да се разглеждат в единство с интегралните природно-социални общности (с. 31).

Основни схеми на туристическо райониране от края на 90-те години

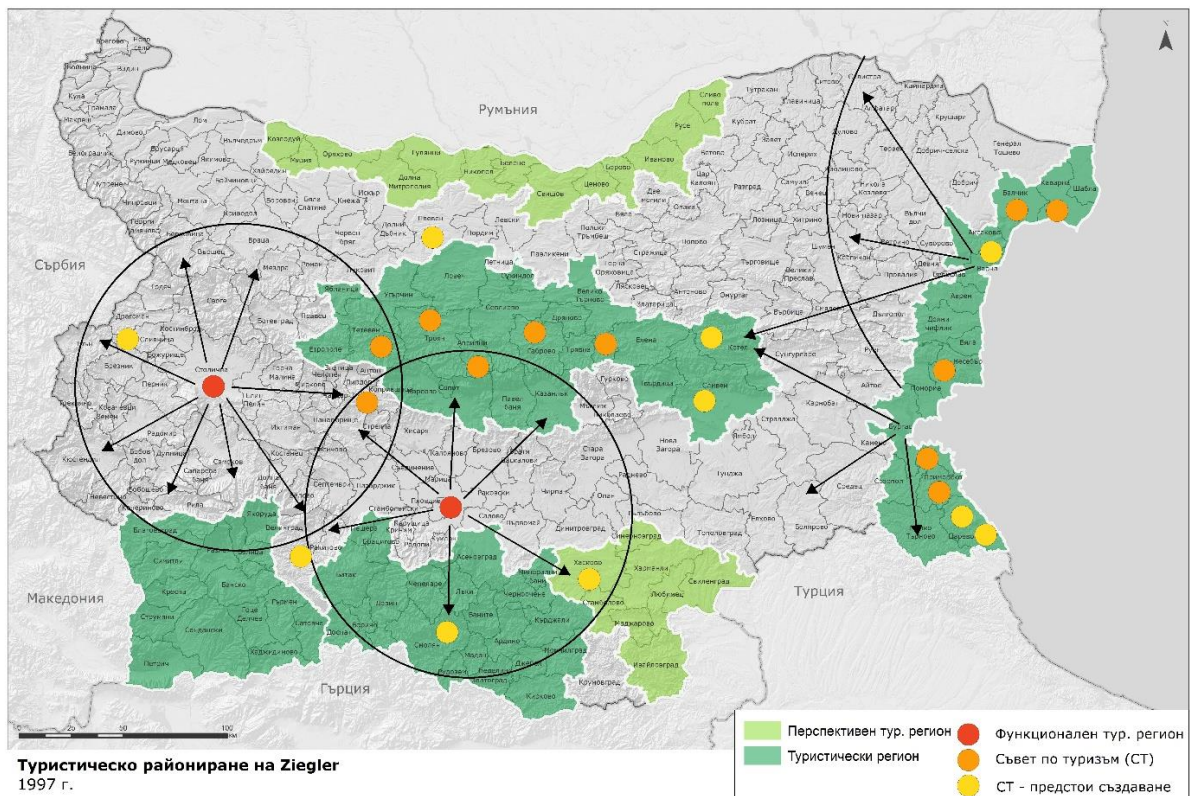
Първият опит за „ново“ туристическо райониране след промените е направен по проект на PHARE в подкрепа на туристическото развитие (**Ziegler, 1997**), с цел подпомагане на маркетинговата дейност и приложението на конкретни инструменти на туристическата политика в новите условия. Въз основа на набор от критерии, включващи наличие на значими туристически атракции и създадени туристически организации, са определени туристически региони, в които да се фокусират усилията за пилотна подкрепа, в т.ч. чрез насочване на средства по донорски програми. Изрично изискване при определянето на районите е те да бъдат достатъчно големи, за да предлагат необходимото разнообразие от атракции и да привличат посетители с по-дълъг престой, но и достатъчно малки, за бъдат

управлявани като туристическо предприятие. Друго изискване е броят им да не е голям, за да се осигури ефективност и ефикасност на подкрепата. Идеята е само общините, попадащи в обхвата на районите да получат такава подкрепа. Очертани са 6 туристически региона (Фиг. 8), разделени в две групи:

- Тип А - приоритетни региони с голям туристически потенциал: 1) *Черноморие* (17 общини); 2) *Балкани* (23 общини); 3) *Пирин* (14 общини) и 4) *Родопи* (21 общини)
- Тип Б - перспективни региони с ограничен потенциал, но създадени към момента на проучването регионални туристически асоциации: 1) *Дунавски* (13 общини) и 2) *Марица* (10 общини)

В допълнение са обособени 4 функционални региона с „по-хлабави“ граници около градовете София, Пловдив, Варна и Бургас, където се генерира значително търсене за еднокдневни посещения и кратки екскурзии.

Фиг. 8. Туристическо райониране на Ziegler, 1997

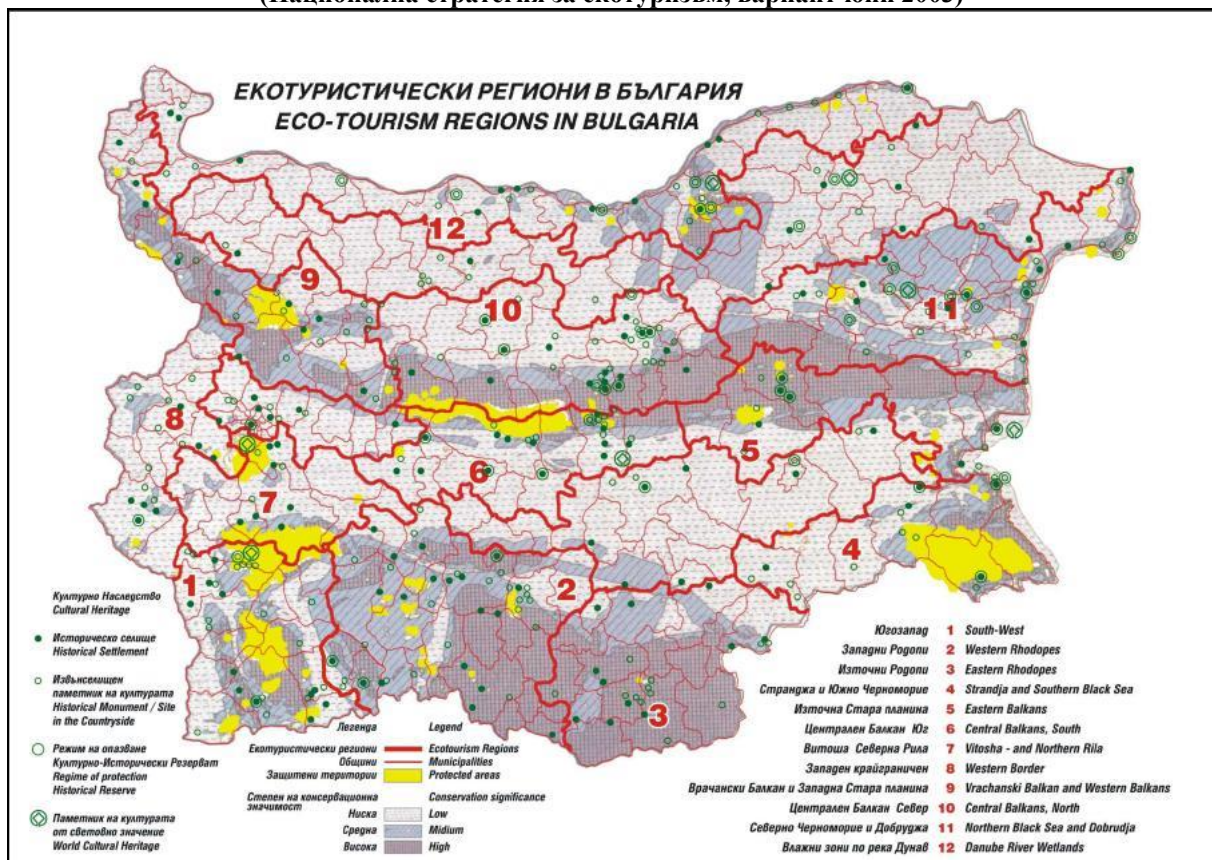
Това райониране не е приложимо към настоящата задача, тъй като предназначението му е съвсем различно, а търсеният резултат е по-скоро ограничителен – да очертае сравнително малки приоритетни ареали за пилотна подкрепа на туризма в условията на преход към пазарна икономика.

Същевременно, изискванията към големината и броя на районите са адекватни в контекста на регионалния маркетинг и създаването на ОУТР, доколкото и в този случай се търси ефективност и ефикасност на усилията и вложените средства.

Опити чрез райониране да се определят географски приоритети за развитието на специализирани видове туризъм са правени по отношение на екотуризма (Национална Стратегия ..., 2004) и културния туризъм (Стратегически план ..., 2009). Някои от тези опити са по-успешни от други, но никой от тях досега не е използван по предназначение.

Екотуристическото райониране (2004) е показателен пример за необосновано райониране с неясна цел, неясна методика и спорни резултати. В него са изведени 12 екотуристически дестинации (района): 1) Югозападна екотуристическа дестинация; 2) Западни Родопи; 3) Източни Родопи; 4) Странджа, Източна Тракия и Южно Черноморско крайбрежие; 5) Източна Стара планина; 6) НП „Централен Балкан“ – Юг; 7) Витоша – Северна Рила; 8) Западна крайгранична екотуристическа дестинация; 9) Западна Стара планина; 10) НП „Централен Балкан“ – Север; 11) Северна Черноморско крайбрежие и Добруджа; 12) Дунавски влажни зони. При очертаването им не са приложени последователни принципи и критерии, а по-скоро хаотично е отчитано наличието на защитени територии и други ареали със запазена природа, важни обекти и паметници на културата от национално и международно значение, местни традиции и производства, както и съществуващи сдружения, регионални екотуристически продукти и активни заинтересовани страни. Предложените райони (екотуристически дестинации) обхващат цялата територия на страната, но нямат фиксирани граници и се припокриват помежду си (Фиг. 9). Предназначението на това райониране остава неясно, а първоначално предложените карта и описание на екотуристическите региони отпадат от официалния вариант на Стратегията.

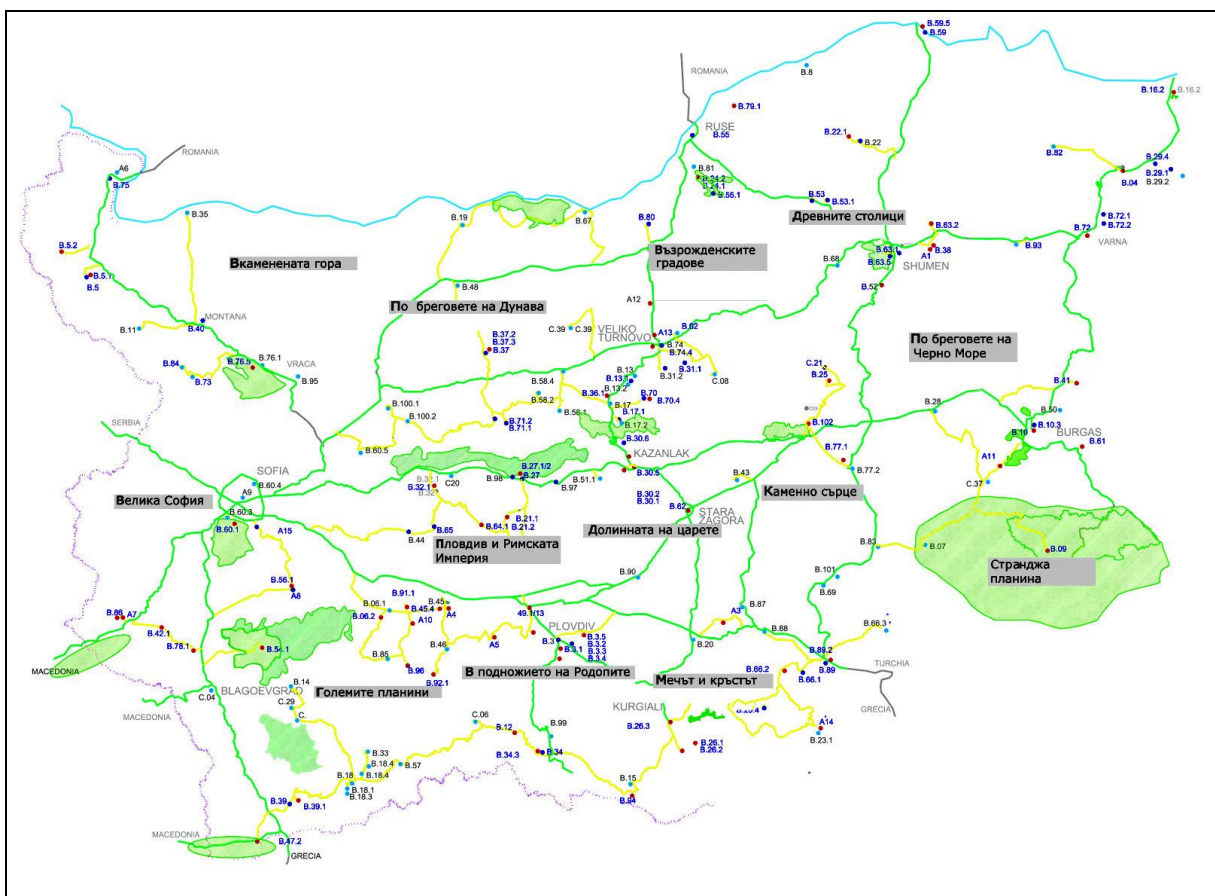
**Фиг. 9. Екотуристически региони в България
(Национална стратегия за екотуризм, вариант юни 2003)**

В Стратегическия план за развитие на културния туризъм (2009) са идентифицирани 13 локални културни системи (Локуси) – ареали, към които приоритетно трябва да се насочат усилията и инвестициите за развитие на културния туризъм в страната. Локусите са определени на базата на детайлно проучване на потенциала за развитие на културен туризъм в страната, включващо комплексен анализ на културните и природните ресурси, състоянието на инфраструктурата, наличието на хотели и възможностите за привличане на посетители. Границите на Локусите обаче не са ясно определени – в стратегията се

посочват основните им центрове, но териториалният им обхват не е изрично дефиниран: „район на принадлежност, който не трябва да се счита като строго определен, с неизменяеми граници, а като избрана област за проектиране, за експериментиране и реализиране на конкретни действия ..., които може от своя страна да модифицират в бъдеще границите на Локуса“ (с. 21). Посочва се, че Локусите са различни по своя състав, по вида на ресурсите и потенциала за туристическо развитие. Важен момент в концепцията е изборът на основна тема за всеки Локус, което цели да насърчи комуникацията с пазара и да насочи заинтересованите местни субекти към общ хоризонт на действие. Предложените Локуси (Фиг. 10) включват: 1) Велика София; 2) Долината на царете; 3) Възрожденският град; 4) По бреговете на Дунава; 5) Каменно сърце; 6) Старите столици; 7) По бреговете на Черно море; 8) Странджа планина; 9) Мечът и кръстът; 10) Пловдив и Римската империя; 11) Портата на Родопите; 12) Големите планини; 13) Вкаменената гора.

Фиг. 10. Локални културни системи
(Стратегически план за развитие на културния туризъм в България, 2009)

Представените „продуктови“ райони не са подходяща основа за определяне на туристическите райони в съответствие с изискванията на Закона за туризма (2013) по следните най-важни причини:

- ✓ Това са частни райони само за определен вид туризъм (фрагментарен подход);
- ✓ Предназначението им е неясно – маркетинг, стимулиране на инвестициите, подкрепа за партньорството и пр.;
- ✓ Методическата им издържаност е твърде спорна, тъй като конкретните методи, критерии и показатели не са посочени или не са достатъчно прозрачни и не са прилагани последователно;
- ✓ Териториалният им обхват е „размит“ – районите нямат ясно очертани граници;
- ✓ Броят на предложените райони е твърде голям, което ги прави трудно разпознаваеми не само за международния, но и за вътрешния пазар.

Стойнев (2007) прави опит за туристическо райониране, чиято цел е „да създаде база за изследване на разположението и концентрацията на средствата за настаняване“. Единственият заявен критерий за райониране е наличната настанителна база, но в действителност авторът използва данни само за хотелската база. Наред с традиционния принцип за компактност (териториална цялостност) на районите, силно се акцентира върху принципите на административна съобразност (включване на цели области за по-лесно агрегиране на данните, събирани от Националния статистически институт), териториална съобразност (съизмеримост на територията), количествена пропорционалност (съизмеримост на концентрацията на средства за настаняване). В резултат са предложени 8 района (Табл. 2):

Табл. 2 Райони на туристическата настанителна база (Стойнев, 2007)

Район	Включени области	Площ, км ²	Хотелски легла (2005 г.)	Гъстота на леглата на км ²
Северно Черноморие	Варна, Добрич	8509	76917	9,04
Южно Черноморие	Бургас	7326	74148	10,12
София	София-град, Софийска	7552	14983	1,98
Марица-Запад	Пловдив, Пазарджик, Смолян	13488	12552	0,93
Марица-Изток	Стара Загора, Хасково, Кърджали, Сливен, Ямбол	21120	5397	0,26
Струма	Благоевград, Кюстендил, Перник	11821	5753	0,49
Дунав-център	Русе, Търново, Шумен, Търговище, Разград, Силистра	18964	5476	0,29
Дунав-запад	Плевен, Ловеч, Габрово, Видин, Враца, Монтана	21263	5714	0,27

Схемата на туристическо райониране на Стойнев е напълно неприемлива от гледна точка на изискванията на Закона за туризма, тъй като се отличава с редица слабости и ограничения:

- ✓ Целта на районирането е свързана само със статистическо наблюдение на настанителната база на туризма.
- ✓ Районирането е частно, респ. отчита само един елемент от системата на туризма.
- ✓ Както целта, така и принципите на райониране не са теоретично обосновани, а последователното им прилагане може да се подложи на съмнение.
- ✓ По същество възприетите принципи осигуряват „статистическо удобство“ и водят до механично обединяване на административни области, което не отчита нито особеностите на развитието (хомогенни райони), нито връзките между отделните части на районите (функционални райони).
- ✓ В крайна сметка схемата не осигурява нито териториална съизмеримост, нито количествена съизмеримост (капацитет на легловата база), нито съизмеримост от гледна точка на териториалната концентрация.

В опит да отговори на съвременните нужди на националната туристическа политика, Държавната агенция по туризъм предлага за обществено обсъждане „суров“ проект на ново туристическо райониране на страната (**ДАТ, 2007**). Предложената схема е представена под формата на проекто-списък, съдържащ общо 19 туристически региона, в т.ч.:

- 12 развити региона: 1) *Черноморие – българската Ривиера*; 2) *Народен парк Витоша*; 3) *София – древна и млада*; 4) *Пирин*; 5) *Рила*; 6) *Централен Балкан*; 7) *Балкания*; 8) *Средногорие*; 9) *Велико Търново и старите български столици*; 10) *Тракия – долината на тракийските царе*; 11) *Долината на розите*; 12) *Регион на тракийските и римските терми*.

- 7 региона с потенциал за развитие: 1) *Западни Родопи*; 2) *Източни Родопи*; 3) *Странджа*; 4) *Добруджа*; 5) *Северозападен Балкан*; 6) *На хубавия син Дунав*; 7) *Кюстендил – SPA перлата на България*.

Всеки от районите е представен с кратко описание на приоритетните и съпътстващите видове туризъм. Не се предлагат граници на районите, а само се изброяват отделни обекти, селища, курорти или общини, при което точният им обхват остава неясен. Посочено е, че отделните региони са определени на базата на следните общи характеристики: благоприятност на географското положение, природни дадености, културно-исторически ресурси, социално-икономически ресурси, потенциал за обособяване на водещ туристически продукт, достъпност на дестинацията, материални удобства за престой в дестинацията и институционални предпоставки за устойчиво развитие на дестинацията. Реалното отчитане на тези характеристики обаче в много случаи изглежда спорно.

Този първоначален вариант за туристическо райониране на ДАТ е подложен на силна критика от различни заинтересовани страни. Възраженията и критиките са обстойно анализирани в отделни публикации (Маринов, 2008; Marinov et al., 2009), но най-общо могат да се сведат до следното:

- ✓ Неясно предназначение на предложеното райониране;
- ✓ Неясна методологическа рамка, в т.ч. неясни и непълни критерии и непоследователно прилагане на критериите;
- ✓ Нарушаване на основни принципи на районирането, по-специално: териториална цялостност, относителна хомогенност, изключителност, критична маса (размер) на районите;
- ✓ Предложените райони са много на брой, неравностойни по размер и туристически потенциал, и трудно разпознаваеми, при това в много случаи - с неподходящи и несъответстващи на общ принцип наименования.

След съществена преработка е представена нова схема на туристическо райониране (**ДАТ, 2008**), основана на по-ясна концепция с разписани принципи и критерии. Предлагат се 8 туристически района (Фиг. 11), които покриват цялата територия на страната: 1) Дунавски; 2) Стари български столици; 3) Стара планина; 4) Софийски; 5) Тракия; 6) Рило-Пирински; 7) Родопски и 8) Черноморски.

Фиг. 11. Туристическо райониране на България, ДАТ, 2008 г.

В повечето случаи за туристическите райони се посочват и подрайони (Табл. 3), без ясно определен териториален обхват.

Табл. 3 Райони и подрайони според районирането на ДАТ, 2008

Район	Подрайон
Софийски	1.София град и 2.Софийски район
Рило-Пирински	1. Рила, 2. Пирин
Родопски	1. Източни Родопи, 2. Западни Родопи
Тракия	1. Тракия, 2. Средногорие, 3. Подбалкански полета, 4. Сакар
Черноморски	1. Северно Черноморие и Добруджа, 2. Южно Черноморие и Странджа
Старите Български столици	1. Лудогорие, 2. Стари столици
Стара Планина	
Дунавски	

Предложена е и примерна продуктова специализация на районите с основен и допълнителни видове туризъм (Табл. 4)

Табл. 4 Примерна продуктова специализация на туристическите райони (ДАТ, 2008)

Софийски	Основен: Конгресен и фестивален туризъм; Допълнителни: Културно-познавателен; СПА и балнеолечебен; Зимен ски-туризъм; Екотуризм; Приключенски.
Рило-Пирински	Основни: Екотуризм; Зимен ски-туризъм; Допълнителни: Фолклор, манастири и вино; СПА и балнеолечебен; Селски туризъм; Приключенски.
Родопски	Основен: Селски туризъм; Допълнителни: Екотуризм; Културно-познавателен; Зименски-туризъм; СПА и балнеотуризм; Приключенски.
Тракия	Основен: Културно-познавателен; Допълнителни: СПА и балнеолечебен; Винен и гурме; Селски туризъм; Фестивален.
Черноморски	Основен: Рекреационен; Допълнителни: Круизен морски и яхтинг туризъм; Фестивален; Културно-познавателен; Екстремниспортове
Старите Български столици	Основен: Културно-познавателен; Допълнителни: Екотуризм.
Стара планина	Основен: Приключенски; Екотуризм; Допълнителни: Селски; СПА и балнеотуризм; Културно-познавателен.
Дунавски	Основен: Културно-исторически; Допълнителни: Круизен речен туризъм; Орнитологичен; Винен; Приключенски.

При обсъжданията тази схема отново е критикувана по отношение на границите и наименованията на конкретните райони. Изразени са съмнения в предназначението и начина на използване на районите - донякъде поради факта, че критериите и принципите за тяхното очертаване не са приложени последователно. Съществена слабост е, че в предлаганите райони не е отразено общинското деление на страната и в този смисъл няма достатъчно яснота за точния им териториален обхват.

Различен подход към туристическото райониране е приложен през 2011 г. по проект на Министерството на икономиката, енергетиката и туризма (**Анализ на .., 2011**). Въз основа на анализ на териториалното развитие на туризма в периода 2001–2009 г. са идентифицирани 4 основни макротуристически структури за целите на управлението на туризма в България (Фиг. 12): 1) *Западна*, 2) *Източна*, 3) *Северна* и

4) Южна. Техният пространствен обхват и граници са определени на равнище общини. В обосновката на схемата се поставя силен акцент върху „управлението“ на туризма, без да е изяснено какво всъщност се разбира под управление. Изложени са неясни и недостатъчно обосновани идеи за „регионална ефективност“.

Фиг. 12. Териториални макроструктури на туризма в България (Анализ на териториалното развитие, 2011 г.)

Макар че остава неизяснена от гл. т. на основните принципи на туристическото райониране и не съответства на целите, които поставя Законът за туризма (2013) по отношение на туристическите райони и ОУТР, тази идея заслужава внимание в контекста на очакваните промени за районите NUTS 2 според критериите на Евростат. Един от възможните варианти е да се обособят 4 района от ниво NUTS 2, в рамките на които може да се търси „вписване“ на туристическите райони. Трябва да се подчертае обаче, че подобни туристически „макроструктури“ не са подходящи от гледна точка на маркетинга на дестинациите, тъй като не са хомогенни, трудно може да се определи тяхната обща регионална идентичност и - не на последно място - са твърде големи за ефективно управление на туризма.

Нова схема на туристическо райониране на България е предложена в рамките на проект „Разработване на стратегия за бранд „България“ и въвеждане на практика на интегриран и последователен бранд мениджмънт“ (**МИЕТ, 2013**). Изричната цел на това райониране е маркетингова – брандиране на туристическите райони. Изхожда се от схващането, че всеки туристически район има специфични целеви пазари и специфични видове туризъм, и всеки район може да играе ключова роля при утвърждаването на бранд "България" като дестинация за съответния вид туризъм на конкретния целеви пазар. По тази причина, водещи критерии при изготвяне на районната схема са възможността за създаване на единен туристически продукт, възможността за позициониране на еднакви целеви пазари и най-вече - възможността за разпознаваемост на района от широката публика, включително българска и чуждестранна (Стратегия за бранд "България", 2013). Отчита се, че брандирането на районите изисква максимален фокус върху някаква единствена и уникална различимост на всеки район - както от гледна точка на рационалните атрибути, така и на емоционален фокус.

На най-високото териториално равнище са предложени 7 макрорайона, които покриват цялата територия на страната и са съобразени с общинските граници (Фиг. 13): 1) Дунав; 2) Стара планина; 3) София; 4) Рила и Пирин; 5) Тракия; 6) Родопи; 7) Черно море. Тези райони са големи по обхват и отчитат "естественото", установено от векове „брандиране“, напр. при районите "Тракия", "Черноморие", "Дунав", "Стара планина" и "Родопи". Наред с това, се подкрепя възможността за райониране „отдолу нагоре“, т.е. отделните общини от периферията на всеки район да имат право да се самоопределят към кой район искат да принадлежат.

В някои случаи се препоръчва брандирането на туристически подрайони на базата на изявени характеристики и за определени пазари. Обхватът на предложените подрайони обаче излиза извън границите на големите райони и в някои случаи нарушава принципа за изключителност – например, подрайон „Възрожденска България“ включва общини от районите Стара планина и Тракия, а подрайоните „Долината на розите“ и „Долината на тракийските царе“ частично се припокриват, като последният включва и част от Старопланинския район.

Фиг. 13. Туристическо райониране за стратегията за бранд „България“, МИЕТ, 2013 г.

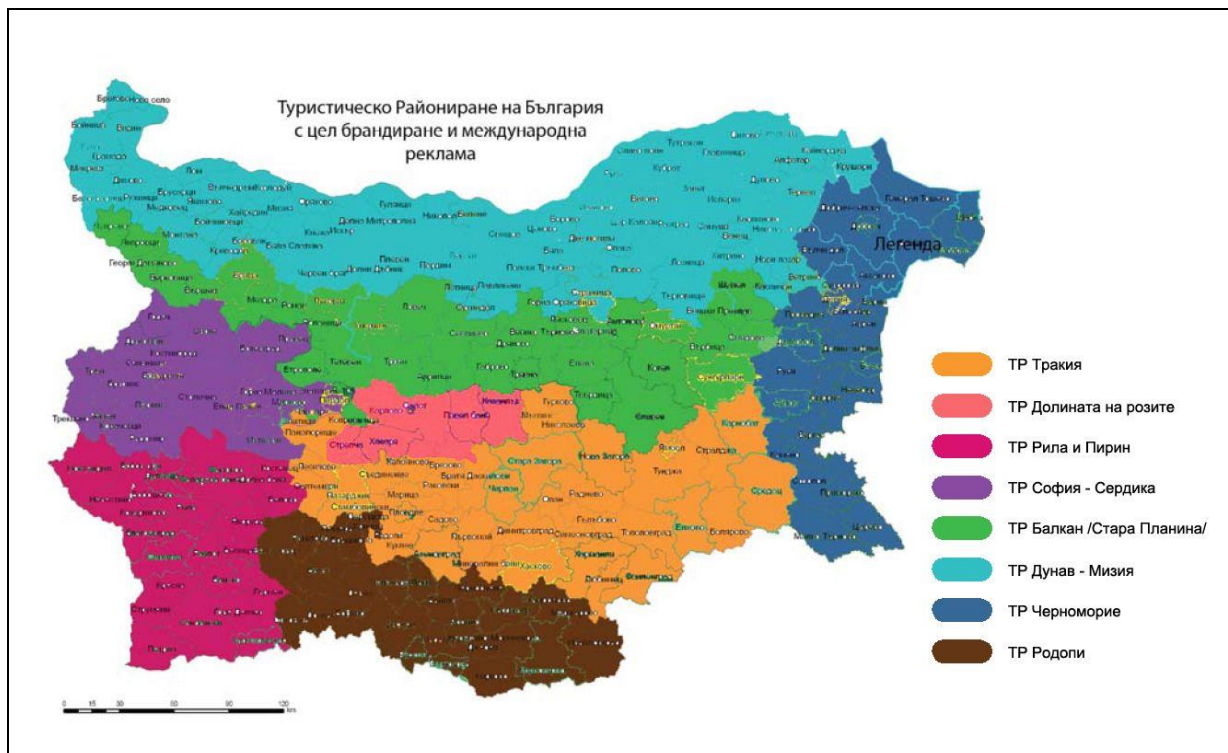

Последната модификация на схемата за туристическо райониране на България е предложена в проекта на Премастерплан за устойчиво развитие на туризма – хоризонт 2030 (**МИЕ, 2014**). В документа се споменават различни потенциални цели на туристическото райониране - управление на районите като политика, стратегия, финансиране на туризма, дейности на местните власти, икономически дейности на местното население и т.н., а конкретната цел е дефинирана по следния начин: "управление на районите, като отделни дестинации с цел насърчаване на партньорства на регионално ниво, подпомагане на формирането и функционирането на регионални туристически организации, управление на туристически дестинации от гледна точка на общи маркетингови, комуникационни и информационни усилия" (с. 95). Макар и не много ясно формулирана, тази цел кореспондира на разпоредбите в Закона за туризма от 2013 г. относно туристическите райони и организациите за тяхното управление.

Страната е разделена на **8 туристически района** (Фиг. 14), като изрично се подчертава, че предложената схема е индикативна. Фокусът при определянето на туристическите райони е поставен върху тяхната маркетингова идентичност и необходимостта от открояване на 1-2 водещи видове туризъм, които да са основа на регионалния брандинг и рекламата на международните пазари.

Това райониране в голяма степен се припокрива с районирането за бранд „България“. Основната разлика е в обособяването на самостоятелен туристически район „Розова долина“. Той обаче е видимо несъразмерен спрямо всички останали райони, а основанията за определяне на териториалния му обхват остават неизяснени.

Фиг. 14. Индикативна схема на туристическо райониране на България в Проект на премастерплан за устойчиво развитие на туризма, хоризонт 2030 (МИЕ, 2014)

Сравнението между районирането на ДАТ от 2008 г., на МИЕТ от 2013 г. и МИЕ от 2014 г. показва сходства - както по отношение на броя на районите, така и по отношение на техния обхват. Основните разлики се изразяват в обособяването на Старите български столици и Розова долина като самостоятелни райони. В последните две схеми границите на районите са очертани по-ясно и са съобразени с общинското деление. Като цяло районирането за целите на брандинга (МИЕТ, 2013) изглежда по-добре обосновано и по-последователно от схемите на ДАТ (2008) и МИЕ (2014). До голяма степен то е сходно с районирането на Динев и др. (1974) с тази разлика, че обхватът на някои от районите е значително по-широк, заради изискването да се покрие цялата територия на страната. Единствената по-голяма разлика е липсата на Средногорски район.

Очертаните райони са в значителна степен хомогенни от гл. т. на природните дадености, културните ресурси и предлаганите продукти, но е наложително тяхното прецизиране по отношение на останалите критерии, поставени пред туристическите райони и особено - по отношение на съществуващите функционални връзки и възможностите за ефективно управление.

Обобщение и оценка на съществуващите схеми на туристическо райониране в страната

Анализът на схемите на туристическо райониране, разработени в България до края на 80-те години на миналия век показва следните по-важни особености, които имат отношение към възможностите за използване на старите схеми за съвременните цели на регионалния маркетинг и създаването на организации за управление на туристическите райони:

1. В миналото интересът към туристическото райониране е предимно академичен или породен от нуждите на териториално-устройственото планиране.
2. В разработките доминират ресурсния и/или отрасловия подход. По тази причина, очертаните туристически райони НЕ покриват цялата територия на страната – в тях са включени само ареалите с най-атрактивни ресурси (главно природни) и / или такива, в които туризмът е специализиращ отрасъл със значителна степен на развитие към момента на проучването.
3. Ресурсно-ориентираните районираания очертават относително хомогенни райони въз основа на сходства в природните ресурси, но антропогенните ресурси и културната идентичност са силно подценени; на практика те дори не се използват като критерии при определянето на районите в много от схемите.
4. Отрасловият подход очертава функционални райони, базирани на принципа на гравитацията и социално-икономическите връзки, при което конфигурацията на районите се изменя към по-компактни териториални структури, но с по-слабо изразена хомогенност на природните дадености. Тези по-компактни, макар и не толкова хомогенни структури обаче, вероятно са по-удобен модул за създаване на работещи партньорства, вкл. и за ОУТР.
5. Като цяло методиката на извършените районираания не е добре изяснена – невинаги общият подход и критериите са изрично посочени, а дори когато това е направено, конкретните показатели и начина на прилагането им остават "скрити".
6. Броят на туристическите райони на най-високо териториално ниво варира от 16 (ИРТП, 1968) до 3 (Еврев, 1988), но в най-утвърдените интегрални схеми са очертани 7 района (Динев, 1974; Бъчваров, 1982).
7. Налице е сходство в обхвата на териториите, заети от туристическите райони, в т.ч. и по обхват на развитите райони. Главните различия са свързани с обособяването на туристически район около р. Дунав и в Източна Стара планина, както и с границите на района около гр. София.
8. Почти всички схеми на туристическо райониране не отчитат административно-териториалното деление на страната и се разминават с общинските граници. Изключение в това отношение правят само районираанията на арх. Еврев.
9. Във всички случаи наименованията на районите и по-малките съставни единици са типично „географски“, често твърде сложни и трудно приложими от гледна точка на маркетинга.

Анализът на по-новите туристически районираания, извършени от края на 90-те години насам, позволява да се направят следните обобщения:

1. Непосредствено след промените интересът към туристическото райониране е ограничен поради липсата на реална, осъзната и трайна политическа нужда. От края на 90-те години обаче възникват спешни нужди за очертаване на различни видове райони или ареали, за които обикновено са търсени „пожарни“ ад-хок решения, които не създават устойчиви резултати.
2. Много от схемите страдат от методически дефицити, които са съществено ограничение за тяхното използване при разработването на ново туристическо райониране – недостатъчно изяснени цели и предназначение, липса на изрично представени и разяснени критерии, непрозрачна методика за набиране на информацията и прилагане на критериите.
3. „Новите“ схеми в повечето случаи прилагат комбиниран подход, при който се отчитат наличните ресурси, но и разработените туристически продукти и атракции, както и съществуващите туристически организации. Съществен момент в много от новите районираня е насочването на вниманието не само към природните, но и към културните ресурси и атракции, което е свързано с повишената роля на културния туризъм в съвременното развитие.
4. За разлика от „старите“, в голяма част от „новите“ схеми туристическите райони обхващат цялата територия на страната. Това е валидно по-специално за последните схеми, ориентирани към маркетинговите и управленските цели (ДАТ, 2008; Анализ на..., 2011; Стратегия за бранд „България“, 2013; Премастерплан..., 2014).
5. Сравнително голяма част от „новите“ схеми на туристическото райониране се съобразяват с общинското деление (Ziegler, 1997; МИЕТ, 2011, 2013, 2014).
6. За разлика от „старите“, „новите“ туристически районираня в почти всички случаи НЕ очертават районни единици от различен таксономичен ранг. Единственото изключение е районирането на ДАТ (2008) и районирането за бранд „България“ (МИЕТ, 2013), където в някои райони се предлага брендирането на отделни подрайони.
7. Броят на очертаните туристически райони варира от 4 (Анализ на териториалното развитие ..., 2011) до 19 (ДАТ, 2007), но най-добре аргументираните схеми предлагат 6-8 района (Zieger, 1997; ДАТ, 2008; МИЕТ, 2013; МИЕ, 2014)
8. Най-голямо съответствие с изискванията към туристическите райони в Закона за туризма (2013) предлагат схемите на ДАТ (2008), МИЕТ (2013) и МИЕ (2014). Между тези схеми е налице значително сходство в териториалния обхват на районите. Съществуват обаче различия (главно по обособяването на Старите столици и Розова долина като самостоятелни райони) и несигурност по отношение на точните граници на определените райони, което е от критично значение за политическото приложение на туристическото райониране.

Най-важните особености на всички представени районираня са изведени накратко в сравнителен план в Табл. 5. По този начин ясно се открояват техните предимства и недостатъци - както по отношение на общите научни принципи, така и по отношение на конкретните изисквания към туристическите райони, поставени в Закона за туризма (2013) и възможностите за използване на съществуващите схеми при изготвянето на настоящата Концепция за туристическо райониране на България.

Табл. 5 Съществуващи схеми на туристическо райониране в България – основни характеристики и оценка на приложимостта за настоящата цел

Схеми на туристическо райониране	Основни характеристики					Приложимост към настоящата поръчка				
	Предназначение / цел	Подход към районирането	Адекватна на целта и „прозрачна“ методика	Съответствие с основните теоретични принципи на туристическото райониране	Брой райони на най-високото таксономично ниво	Съответствие с изискванията за брой на районите на първо ниво (6-9 района)	Наличие на второ таксономично ниво (подрайони, микрорайони)	Покритие на цялата територия на страната	Отчитане на общинските граници	Съответствие с целите на туристическото райониране според Закона за туризма (2013)
Туристическо райониране на Тотева и колектив (ИРТП, 1968)	Планировъчно-проектантска	Ресурсен (ПТР)	✗	✗	16	✗	✓	✗	✗	✗
Концепция за туристическо райониране на НР България (Динев, 1974)	Комплексно планиране и управление на туризма	Предимно ресурсен (ПТР)	Частично изяснена	✓	7	✓	✓	✗	✗	✗
Схема на Бъчваров (1970)	Непосочена	Отраслов	Частично изяснена	✓	4	✗	✓	✗	✗	✗
Схема на Бъчваров (1975)	Непосочена	Отраслов	Частично изяснена	✓	6	✓	✓	✗	✗	✗
Схема на Бъчваров (1982)	Непосочена	Отраслов	Частично изяснена	✓	7	✓	✓	✗	✗	✗
Схема на Воденска (1978, 1986)	Непосочена	Икономически и социално-географски	Частично изяснена	✓	5	✗	✗	✗	✗	✗
Схема на Славев (1983, 1986)	Непосочена	Ресурсен и отраслов	Частично изяснена	✓	6	✓	✓	✗	✗	✗
Туристическо райониране според ЕТУП (1978)	Планировъчно-проектантска	Ресурсен (ПТР)	Частично изяснена	✓	3	✗	✓	✗	✓	✗

Схеми на туристическо райониране	Основни характеристики					Приложимост към настоящата поръчка				
	Предназначение / цел	Подход към районирането	Адекватна на целта и „прозрачна“ методика	Съответствие с основните теоретични принципи на туристическото райониране	Брой райони на най-високото таксономично ниво	Съответствие с изискванията за брой на районите на първо ниво (6-9 района)	Наличие на второ таксономично ниво (подрайони, микрорайони)	Покритие на цялата територия на страната	Отчитане на общинските граници	Съответствие с целите на туристическото райониране според Закона за туризма (2013)
Туристическо райониране на Еврев (1984, 1988)	Планировъчно-проектантска	Ресурсен (ПТР)	Частично изяснена	✓	3	✗	✓	✗	✓	✗
Субектно- и обектноориентирани териториални рекреационни единици в България (Бъчваров, Еврев, 1991)	Теоретично изясняване на двата типа териториални системи	Субектен (търсене) и ресурсен (обектен)	Частично изяснена	✓	8+7	✗	✗	✗	✗	✗
Туристическо райониране на Ziegler (1997)	Очертаване на приоритетни ареали за подкрепа на туризма	Комплексен (ресурси и тур. организации)	✓	✓	4+2	✓	✗	✗	✓	✗
Екотуристически дестинации в Националната стратегия за развитие на екотуризма (2004)	Неясна	Неясен	✗	✗	12	✗	✗	✓	✗	✗
Локални културни системи (Локуси) в Стратегическия план за развитие на културния туризъм (2009)	Определяне на приоритетни ареали за развитие на културния туризъм	Комплексен	Частично изяснена	Частично	13	✗	✗	✗	✗	✗

Схеми на туристическо райониране	Основни характеристики					Приложимост към настоящата поръчка				
	Предназначение / цел	Подход към районирането	Адекватна на целта и „прозрачна“ методика	Съответствие с основните теоретични принципи на туристическото райониране	Брой райони на най-високото таксономично ниво	Съответствие с изискванията за брой на районите на първо ниво (6-9 района)	Наличие на второ таксономично ниво (подрайони, микрорайони)	Покритие на цялата територия на страната	Отчитане на общинските граници	Съответствие с целите на туристическото райониране според Закона за туризма (2013)
Схема на Стойнев (2007)	Неясна	Статистически	✗	✗	8	✓	✗	✓	✓	✗
Туристическо райониране на ДАТ (2007)	Неясна	Неясен	✗	✗	19	✗	✗	✗	✗	✗
Туристическо райониране на ДАТ (2008)	Туристически маркетинг и управление	Предимно ресурсен (ПТР и АТР)	✗	✓	8	✓	✓	✓	✗	✓
Териториални макро-структури на туризма в България (Анализ на тери-ториалното развитие, 2011)	Неясна	Статистически	✗	✗	4	✗	✗	✓	✓	✗
Туристически райони в Стратегията за бранд „България“ (МИЕТ, 2013)	Брандиране на туристическите райони	Маркетингов	Частично изяснена	Частично	7	✓	В отделни случаи	✓	✓	✓
Индикативна схема на туристическо райониране – Премастерплан (МИЕ, 2014)	Брандиране и международна реклама	Маркетингов	Частично изяснена	Частично	8	✓	✗	✓	✓	✓

Използвани източници:

1. Анализ на териториалното развитие на туризма. Окончателен доклад. ОППР, Схема за безвъзмездна финансова помощ BG161PO001/3.3-01/2008 „Подкрепа за ефективен национален маркетинг на туристическия продукт и подобряване на информационното обслужване“ по проект BG161PO001/3.3-01/2008/001-1 "Маркетингови проучвания и оценка на ефективността на националния маркетинг", МИЕТ, 2011.
2. Асенова, М. Туристическото райониране като инструмент на туристическата политика. – В: Географията ... вчера, днес, утре. Юбилеен сборник в чест на 60-годишнината на проф. д-р Ст. Карастоянов. С., Унив. издателство "Св. Климент Охридски", 2004, с. 239-246.
3. Асенова, М., В. Маринов. Потенциални маркетингови туристически райони на България. – Год. на СУ, ГГФ, т. 106, 2013 (под печат).
4. Бъчваров, М. За икономгеографската същност на туристическия район. - Годишник на СУ, ГГФ, кн. 2, География, т.62, 1969. С., 1970.
5. Бъчваров, М., Н. Апостолов. География на туризма. Варна, 1982.
6. Бъчваров, М., П. Еврев. Специфика на териториалните рекреационни единици. - Проблеми на географията, 1991, Nr. 4, 23-32.
7. Воденска М., Социально-економическите фактори формирания териториално-организационна структура на населението на България, Москва, 1978, дис.
8. Воденска, М. Проблемы рекреационного районирования. – В: Рекреационные системы, Изд. Московского университета, 1986, с. 83-91.
9. Динев, Л. Концепция за туристическото райониране на България. - Годишник на СУ, ГГФ, кн. 2, География, т. 66, 1972. С., 1974.
10. Еврев, П. Териториално устройствено планиране на отдиha и туризма. С, 1998 (раздели Среди за отдиh и Туристическо райониране/териториална основа на териториално-устройственото планиране)
11. Единен териториалноустройствен план на НРБ, система "Отдиh". С., КНИПИТУГА, 1979.
12. Закон за туризма. Обн., ДВ, бр. 30 от 26.03.2013 г.
13. Маринов, В. Туристическо райониране на България: Предизвикателства и възможни решения. - Международна туристическа борса "Ваканция & Спа Експо" 2010
14. Национална стратегия и план за действие за развитие на екотуризъм в България. ААМР, 2004.
15. Премастър план за устойчиво развитие на туризма в България - Хоризонт 2030. МИЕ, 2014
16. Славев, С. География на туризма на България. ВФСИ, Свищов, 1983.
17. Славев, С. Туристическо райониране на България – същност и оценка. – В: Типология и райониране на териториите за туризъм и отдиh. С., 1986, с. 88-93
18. Станков, Г., М. Бъчваров, Х. Тишков, М. Воденска, П. Станев, П. Еврев. География на отдиha и туризма в България. С., 1985.
19. Стойнев, П. Териториално разположение и концентрация на материално-техническата база за туризъм в България. – Туристически пазар, бр. 9, 2007, с. 20-21.

20. Стратегически план за развитие на културния туризъм в България (обобщен анализ). Приет от МС 14 октомври 2009 http://mc.government.bg/images/Resume%20-%20Cultural_tourism_new_version.doc
21. Стратегия за бранд „България“. Разработване на стратегия за бранд „България“, продуктови и регионални брандове и интегриран бранд мениджмънт, „Обединение за бранд „България“. ОППР, Схема за безвъзмездна финансова помощ BG 161PO001/3.3-01/2008 „Подкрепа за ефективен национален маркетинг на туристическия продукт и подобряване на информационното обслужване“ по договор № BG161PO001/3.3-01/2008/001-08 за проект „Разработване на стратегия за бранд България и въвеждане на практика на интегриран и последователен бранд мениджмънт“, МИЕТ, 2013.
22. Схема за райониране на отдиха и туризма в НРБ, ИРТП, С., 1961.
23. Схема за райониране на отдиха и туризма в НРБ, ИРТП, С., 1968.
24. Типология и райониране на териториите за туризъм и отдих. С., 1986. Сб. Доклади от конференция.
25. Туристическо райониране на Република България. ДАТ, май 2008 <http://www.tourism.government.bg>
26. Marinov, V., M. Asenova, N. Popova, E. Dogramadjieva. Tourism Regionalization of Bulgaria - between Policy Needs and Theoretical Challenges. In: International Conference „Global Changes: Vulnerability, Mitigation and Adaptation“. International Scientific Conference dedicated to the International Earth Day and the Day of the Faculty of Geology and Geography, “St. Kliment Ohridski” University of Sofia. Sofia, Bulgaria – 17-18 April 2008. Sofia, 2009.